

Jean STAUNE

Oare existența noastră are vreun sens?

O ANCHETĂ ȘTIINȚIFICĂ ȘI FILOSOFICĂ

Prefață de
TRINH XUAN THUAN

Postfață de
DOMINIQUE LAPLANE

Prezentarea lucrării a fost făcută de Bernard d'Espagnat
la Academia de Științe Morale și Politice

Cuprins

Prefață	7
---------------	---

I. CEA MAI IMPORTANTĂ ÎNTREBARE CARE EXISTĂ

1. Dezvrăjirea lumii (și a omului!)	15
2. Cum să schițăm un „tratat al condiției umane“?	25
3. Spre noi „lumini“	33
1. Faptele care vor fi prezentate aici sunt toate recunoscute pe plan științific	33
2. Interpretările faptelor pe care le vom oferi sunt toate împărtășite măcar de un om de știință din domeniul respectiv	40

II. CE ESTE REALITATEA?

4. Dincolo de această limită, viziunea noastră despre lume nu mai este valabilă	45
Noțiuni de bază deja ciudate	46
Când un electron se întâlnește pe sine	50
Nonlocalitatea, poarta deschisă spre o altă realitate	55
5. Spre un realism nefizic	66
Și dacă știința nu mai are nimic de zis despre realitate?	66
Realismul nefizic	68
Este, oare, conștiința individuală cauza înfățișării lumii noastre?	71
Informația poate, oare, să călătorească înapoi în timp?	73
Potențialul cuantic	74
Teoria universurilor paralele	77
Fizica nouă și înfățișarea lumii înconjurătoare	78
În inima necunoscutului	82

Respect	Câteva dificultăți pe care fizica cuantică le provoacă filosofilor materialişti.	84
	Popularizarea fizicii cuantice pentru a diminua obscurantismul	90
6. Voi ce intrați, lăsați orice speranță! (de a reveni la lumea clasică) . . .		93
	Nonlocalitatea scapă din laboratoare.	94
	Nonlocalitatea în panoplia agenților secreți?	94
	Timpul nu există!	98
	Teleportarea... funcționează!	100
	Poate, oare, un virus să fie cuantic?	101
	Când lumina călătorește mai repede decât lumina	102
	Metamorfoza electronului.	106
	Recviem pentru pisica lui Schrödinger	107
	Recviem pentru susținătorii lumii clasice.	109
	Ce este realitatea?	110

III. DE UNDE VENIM? ÎNCOTRO NE DUCEM?

7. Auziți seara murmurul Big Bang-ului la capătul radiotelescoapelor?	115
A doua fisură.	115
Când gemenii nu mai au aceeași vârstă.	117
O lume în care masele au proprietatea de a deforma vidul	119
Geneza Big Bang-ului	123
Celelalte dovezi ale Big Bang-ului	127
De ce Universul este atât de omogen?	130
De ce Universul nu este într-un tot omogen?	132
De unde venim?	134
8. Dumnezeu revine în forță	136
De ce Universul este atât de mare?	136
De ce Universul este atât de bine reglat?	137
Principiul antropic: când știința ridică deschis întrebarea sensului . . .	141
O infinitate de universuri paralele permit evitarea lui Dumnezeu? . . .	147
Când materialişții se află sub amenințarea unei lame de brici	148
Ipoteza unui creator nu se mai situează în afara câmpului științei! . . .	149
Și iată principiul antropic supertare!	151
Dumnezeu și secțiunea eficace a neutronului	153
Dar ei unde sunt?	155
9. Unde este mai negru decât ne-am putea închipui	160
Găurile negre.	160
O scurtătură prin spațiu-timp?	163

Miraje în spațiu.	165
Când invizibilul devine mai important decât vizibilul	166
Energia neagră: o misterioasă forță de respingere?	168
Unificarea: căutarea Graalului secolului XXI.	171
Câte alte Pământuri există în galaxie?	172
Certitudini și întrebări deschise.	173
Sfârșitul principiului mediocrității.	174
Religiozitatea cosmică	175
De unde venim? Încotro ne îndreptăm?	177

IV. SUNTEM AICI DIN ÎNTÂMPLARE?

10. Evoluțiile evoluției	181
Diferitele școli din prezent	181
Darwiniștii tari: selecția, numai selecția	191
Darwiniștii slabi: supremația hazardului	199
Non-darwiniștii slabi: hazardul dirijat	209
Non-darwiniștii tari: dincolo de hazard și de selecția naturală.	214
Neo-lamarckismul, fizica cuantică și alte piste	231
Intelligent Design: complexitatea ireductibilă a naturii implică existența unui creator?	235
11. „Simple povești“	238
Scoici darwiniste și fluturi non-darwiniști	242
Când tritonul ne face cu ochiul	248
Facocerul este lamarckian?	250
Darwinismul dăunează sănătății noastre?	252
„Doamnă proteină, a sosit momentul pentru mutația dumneavoastră“	254
Verigi lipsă pe care nici măcar nu le mai căutăm	258
Despre necesitatea monștrilor promițători.	260
Vă cunoașteți „capacitatea de evoluție“?	267
Și dacă evoluția ar avea loc (aproape) independent de selecție?	271
Căutăm cuptoare cu microunde și televizoare darwiniste	276
Kipling a parodiat darwinismul?	281
Este posibilă și altă teorie a evoluției.	283
12. Să îl căutăm pe posibilul Einstein al evoluției (urgent)!	285
Newton > Darwin > Ptolemeu	285
De ce concepte dispunem deja și care să ne ajute să schițăm o NTE?	292
Cum păstrează darwinismul o poziție de hegemonie?	301
Darwinism și religie.	310
Ne aflăm aici din întâmplare?	316

V. CINE SUNTEM?

13. Grea, grea problemă...	321
Identitarii: nimic altceva decât neuronii	325
Emergențistii: întregul e mai mult decât suma părților	325
Neuronii	326
Creierul este un iPod sau un radio?	336
14. Omul non-neuronal	345
Călugării tibetani sunt niște morți în viață?	345
Putem să ne întoarcem cu toții în timp	346
Liber, da, dar ca să spui nu!	358
Omul, un animal purtător de sens	361
Marea revenire științifică a dualismului	365
15. O cale rațională spre o lume a spiritului?	370
Suntem în contact cu o „lume a matematicilor“?	370
Gödel sau transcendența adevărului matematic	375
Cine suntem?	383

VI. CONCLUZIE

16. O nouă abordare a științei	387
Apariția unei noi paradigme	387
Calea incompletitudinii: știu de ce nu știu	392
Depășirea materialismului metodologic	394
17. Știință și sens, rațiune și religie	398
Hiroshima materialismului științific	398
Și dacă cele cinci mari mistere nu ar fi decât unul singur?	403
Și ce caută Dumnezeu în toată povestea asta?	405
Știință și religie, elementele unei apropieri	410
Care este răspunsul la „cea mai importantă întrebare care există“?	416
Postfață	425
Ghid de lectură	437
Bibliografie tematică	440
Glosar	447
Index	457
Mulțumiri	469
Prezentarea lui Bernard d'Espagnat	471

Dezvrăjirea lumii (și a omului!)

„Tot ce există în Univers este fructul hazardului și al necesității.“

DEMOCRIT

Vreme de mii de ani, omul, confruntat cu fenomenele inexplicabile pe care le vedea în jur – furtuni, vulcani, tunete, boli etc. –, nu putea decât să atribuie cauza acestora acțiunii unor forțe invizibile care, deși nu făceau parte din lume, aveau un efect asupra ei.

Așa s-au născut zeii. Existența mormintelor în care erau depuse ofrande de hrană pare să arate că acestui prim concept i s-a adăugat rapid un al doilea: acela al supraviețuirii omului după moarte. La urma urmei, este o idee perfect logică: din moment ce lumea este constant agitată de consecințele acțiunilor unor spirite invizibile, implicând existența altui nivel de realitate decât cea pe care o percepem și în care trăim, de ce să nu ne gândim că, exact așa cum am apărut într-o bună zi pe lume (căci constatăm apariția unor ființe care nu existau înainte), atunci când o părăsim, nu ar exista o formă de supraviețuire?

Toate marile tradiții religioase ale omenirii au preluat aceste două concepte:

Lumea în care trăim nu poate să fie înțeleasă prin ea însăși. Există o neîmplinire radicală în lumea aceasta: fără intervenția spiritelor, a zeilor sau a lui Dumnezeu, nu există o explicație coerentă, care să se susțină, a lumii. Prin urmare, este nevoie să se facă apel la un nivel de realitate despre care nu știm aproape nimic... în afara faptului că el trebuie neapărat să existe.

Respect și dacă există un alt nivel de realitate, un alt mod de a exista decât cel pe care îl experimentăm zilnic, este logic să ne gândim că ajungem la acest nivel după moarte.

Astfel, existența altui nivel de realitate și existența unei legături aparte între om și acest nivel apar ca fiind intuițiile majore ale umanității, cele care au existat dintotdeauna și peste tot.

Acum două mii cinci sute de ani, la începuturile dezvoltării gândirii raționale, nu este deloc surprinzător să vedem cum cele două intuiții sunt cele care vor fi atacate direct de primii filosofi materialisti. Scopul lor era unul nobil, după cum o arată analiza lui Bernard Pullman: „Frica în fața misterelor cosmosului și a manifestărilor impresionante ale naturii și frica de moarte, mai obsedantă, sunt tovarășele nedespărțite ale oamenilor și nicio fericire veritabilă nu este posibilă atâta vreme cât umbrele lor se proiectează asupra existenței noastre. Prin urmare, trebuie să scăpăm de aceste frici. Dar cum altfel am putea reuși mai bine să facem asta decât să demonstrăm că aceste mistere și manifestări sunt explicabile în termenii unei fizici vădit și strict mecaniciste, lipsită de orice finalitate, implicând doar principii materiale și interacțiunile dintre ele? O asemenea elucidare a cauzelor fenomenelor naturale, printre care moartea însăși, nu este decât un eșantion, trebuie să folosească drept fundament al construirii unei morale menite să ducă la înțelepciune și bunăstare”¹.

Astfel, pentru a-și scăpa contemporanii de frica inspirată de credința că destinul lor depindea în totalitate de bunăvoința zeilor, Democrit, Leucip, Epicur vor dezvolta prima „teorie atomică”, explicând geneza lumii complexe în care trăim prin interacțiunea aleatorie a componentelor elementare: atomii.

Poate că zeii există, dar ei nu interacționează în niciun fel cu lumea, contrar celor stipulate de toate concepțiile anterioare (nu doar cele din *Iliada* și din *Odiseea*, dar și cele care existau de mii de ani), și deci nu avem de ce să ne temem de ei, căci lumea este de ajuns pentru a explica lumea.

Respingerea celei de-a doua intuiții decurge pe cale logică. Pentru Epicur, „pedepsele în infern nu sunt de temut pentru că sufletele pier după moarte și infernul nu există”, iar Lucrețiu afirmă că: „După ce nu vom mai fi, când se va consuma separația dintre trup și suflet, a căror uniune

¹ Bernard Pullman, *L'atome*, Fayard, 1995

constituie ființa noastră, este clar că nu ne va mai atinge absolut nimic, căci nu vom mai fi“. Descotorosit astfel de frica de zei, care nu mai puteau să intervină în treburile lumești, și de frica de moarte – pentru că nu există nimic la care să sperie sau de care să se teamă în lumea de dincolo – omul putea să ducă o viață înțeleaptă și responsabilă.

Este absolut extraordinar să observăm cum secolele care îl precedă pe al nostru au dat apă la moară unei idei care, acum două mii cinci sute de ani, nu era decât o ipoteză și care a fost considerată, vreme de două mii de ani, drept o speculație mai mult sau mai puțin extravagantă, mai ales din clipa în care creștinismul a ajuns să se dezvolte și să facă distincția clară între Creator și creatură. Nu, tunetul nu este furia lui Zeus; nu, o recoltă bună nu este fructul vreunei recompense divine, ci al condițiilor climatice favorabile, asociate cu o bună îndeplinire a sarcinilor agricole; nu, marile epidemii nu sunt pedepse, ci sunt legate de propagarea microbilor sau a virusurilor; nu, omul nu este diferit fiziologic de animal etc.

Toate marile descoperiri făcute din Renaștere până în secolul XX au confirmat astfel, în mod izbitor, această intuiție conform căreia evenimentele produse în lumea noastră fizică puteau să fie explicate pornind de la cauze ce decurgeau, și ele, din lumea fizică. Astfel, Dumnezeu nu intervenea în lume și, începând cu secolul al XVIII-lea, redescoperindu-l pe Democrit și depășindu-l grație avalanșei de descoperiri științifice, filosofii au afirmat că Dumnezeu era o ipoteză inutilă.

Jean Fourastié descrie felul în care viziunea asupra lumii a întregii societăți a fost, puțin câte puțin, afectată: „Știința din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului XX rămâne dominată nu doar de speranță, dar și de certitudinea de a explica prin realitate întreaga realitate [...]. De fapt, mișcarea de discreditare a suprarealiștilor (oameni de rând sau savanți), născută din primele descoperiri ale științei experimentale, s-a extins asupra mării majorități a populației.

De la academiile de știință, noul spirit a trecut în academiile literare, în mințile poezilor, artiștilor, publiciștilor, romancierilor, jurnaliștilor; și de acolo, treptat, în mințile marelui public: burghezi, funcționari, institutori, apoi la clasele muncitoare urbane și, în cele din urmă, recent, în spațiul rural [...]. Toată această mișcare, aceste cauze și aceste efecte se pot lega, direct sau indirect, de progresul științelor experimentale: direct, prin

excluderea susținută a lui Dumnezeu, ipoteză inutilă, și a „supranaturalului“, trecut cu vederea, considerat neobservabil, atribuit deci iluziei, naivității primitive a epocii preștiințifice, a superstiției; indirect, prin spectacolul permanent al eficienței științifice opuse eficienței credinței care, în ciuda celebrei formule, nu a mutat niciodată (?) munții din loc“¹.

În anii 1900, se pare că ajungem la un „sfârșit al istoriei“. Este epoca certitudinilor. Certitudini materiale, precum cele care au impus gravarea unui „menu la 2 F“ pe geamurile restaurantelor, atât eram de siguri că prețurile nu aveau să crească.

Certitudini intelectuale, precum cele care l-au făcut pe lordul Kelvin, unul dintre cei mai mari fizicieni ai secolului al XIX-lea, să afirme: „Fizica a furnizat o descriere coerentă și *a priori* completă a Universului“.

Aceste certitudini erau fondate pe o viziune a lumii în care, într-un spațiu euclidian în trei dimensiuni, stabil și etern – ceea ce sublinia lipsa de sens a chestiunii originii sale –, se mișcă Pământul pe care trăiesc ființe vii care au apărut dintr-o evoluție datorată hazardului și selecției naturale, în care conștiința omului este secretată de creier precum bila de ficat și unde toate sunt compuse din materie, adică din corpusculi micuți care se învârt în jurul unor nuclee, așa cum face Terra în jurul Soarelui.

Tot ceea ce există se naște din interacțiuni între acești corpusculi care, de-a lungul a miliarde de ani, s-au alipit unii de alții sub influența legilor fizico-chimice cunoscute și a legilor pe care urma să le descoperim curând. Desigur, ceea ce rămâne încă de descoperit este imens, dar s-a obținut esențialul: cauza pentru tot ce există în Universul nostru provine din însuși Universul nostru. Cum ar putea fi altfel? De unde altundeva să provină? „Mergeți înainte, nu mai e nimic (altceva) de văzut!“ ne spune „știința clasică“, nimic altceva în afară de acest Univers, în afară de acest nivel de realitate în care trăim, cufundați în timp, în spațiu și în materie. Am ajuns la un capăt, în această mare căutare de înțelegere a condiției umane, pe care omul o urmărește încă din peșterile Pleistocenului până în laboratoarele științifice ale secolului al XIX-lea, trecând prin gânditorii greci.

Este simplu și lipsit de mister. Omul ajunge să conceapă lumea în totalitatea ei și nu mai există, în cadrul acestei concepții, nici cel mai mic loc pentru existența unei dimensiuni transcendente, al altui nivel de realitate.

¹ Jean Fourastié, *Ce que je crois*, Grasset, 1981, p. 123

Respect pentru oameni și cărți

După cum a subliniat foarte frumos Trinh Xuan Thuan: „Fantoma lui Copernic n-a încetat să ne bântuie“¹. Nu doar că Pământul nu se găsește în centrul lumii, nu doar că Soarele nu este decât o „stea marginală“ în galaxia noastră, dar însăși galaxia noastră nu este decât o galaxie standard printre alte miliarde de galaxii. Această „descentrare“, care îi interzice omului să pretindă că este centrul Universului, se continuă încă în alte domenii. Darwin ne arată că omul nu este decât un animal printre animale și că nu poate să revendice un loc central în lumea biologiei mai mult decât în lumea astronomiei.

Apoi, psihanaliza și noțiunea de inconștient vor duce la afirmația că omul, care nu se mai situează în centrul lumii, nu este nici centrul propriului sine, căci mare parte dintre acțiunile sale sunt dictate de ceva despre care, tocmai, nu este conștient. Cu o mare luciditate (și o mare lipsă de modestie), Freud va ajunge să vorbească despre „tripla umilință“ aplicată omului de Copernic, Darwin și... Freud!

Un asemenea Univers nu poate să aibă sens și Ernst Renan anunță deja era „pozitivă“, aceea în care umanitatea lucidă, debarasată de superstiții ancestrale precum religiile, se va regăsi singură în fața propriului destin.

Dumnezeu (sau zeii, ori spiritele – Jacques Monod va grupa cele trei concepte sub vocabula „animism“) pare astfel expulzat din istorie pentru că nu există niciun motiv obiectiv de a crede în existența unui alt nivel de realitate. Desigur, mai rămân numeroși credincioși, inclusiv în rândul marilor spirite științifice. Dar aceștia sunt obligați să își despartă știința de credință (astfel, sunt numiți „separaționiști“). Se poate crede orice în nume personal, dar aceasta nu are nicio legătură cu cunoașterea obiectivă. Dumnezeu devine un concept vag și nu poate să interacționeze cu lumea (după cum o spune un mare om de știință creștin, „de când au fost enunțate legile gravitației, s-au înregistrat mult mai puține minuni de levitație!“).

Răspândirea acestei viziuni asupra lumii, determinată de evoluția științelor, a avut, în cursul secolului XX, un răsunset artistic, intelectual, filosofic (precum dezvoltarea filosofiei absurdului, de exemplu) enorm, toate aceste domenii înregistrând o evoluție a „nonsensului“, care a exercitat influențe în materie de etică.

Este absolut fascinant să punem față în față obiectivele proiectului de explicare a realității prin realitate, așa cum erau ele enunțate de anumiți

¹ Trinh Xuan Thuan, *La mélodie secrète*, Fayard, 1988

filosofi greci (eliberarea omului de frică, de zei și de lumea de dincolo pentru a-i permite să ducă o viață înțeleaptă și responsabilă) și rezultatul acestui demers, așa cum este el enunțat cu două mii cinci sute de ani mai târziu de unul dintre cei mai influenți oameni de știință materialişti despre care s-a spus că a fost un „papă al sociobiologiei“, Edward Wilson, profesor la Harvard, la finalul lucrării sale majore, *Sociobiologia*: „Când vom fi avansat suficient ca să ne explicăm în acești termeni mecaniciști și când științele sociale se vor fi dezvoltat pe deplin, rezultatul cu care ne vom confrunta riscă să nu fie acceptat cu ușurință. Deci pare adecvat să încheiem această carte așa cum ea a început, cu o sumbră presimțire a lui Albert Camus: «O lume care poate să fie explicată, fie și prin rațiuni greșite, este o lume cunoscută. În schimb, într-un univers lipsit de iluzii și de lumină, omul se simte străin. Exilul lui nu are leac, întrucât el este lipsit de amintirea unui cămin pierdut sau de speranța unui pământ promis». Din păcate, așa este. Dar mai avem la dispoziție încă vreo sută de ani”¹.

Astfel, la capătul procesului, nu se află decât disperarea absolută, iar Wilson consimte pur și simplu să ne ofere o prelungire de o sută de ani înainte de a ne cufunda definitiv în ea!

Dar nu există doar disperarea. Cum trăim într-o epocă în care (din ferire) chestiunea drepturilor omului se regăsește în centrul dezbaterilor din societate și cum toată educația noastră și tot mediul nostru cultural declară că suntem moștenitorii Epocii Luminilor care au risipit „tenebrele obscurantismului“, nu reușim să percepem clar potențialul de „anti-umanism“ conținut de progresele aclamate de atâția umaniști.

Jacques Monod, după ce a descris „dezvrăjirea lumii“ în acești termeni: „Vechea legătură s-a rupt, omul știe, în sfârșit, că este singur în imensitatea nepăsătoare a Universului din care a apărut din întâmplare”², militează încă, la finele cărții sale *Le hazard et la nécessité*, pentru un „umanism socialist realmente științific“, care avea și mai puține legături cu viziunea despre lume, pe care o dezvoltase în lucrarea lui, decât ar exista între credința separaționiștilor creștini și înțelegerea lor științifică a lumii. Dar cei care îndrăznesc să meargă până la capăt cu demersul lor dau jos masca și ne arată că el duce la sfârșitul oricărei forme imaginabile de umanism, indiferent dacă

¹ Edward Wilson, *La sociobiologie*, Editions du Rocher, p. 582

² Jacques Monod, *Le hasard et la nécessité*, Seuil, col. „Points“, 1973, p. 225

este vorba de umanismul creștin al Renașterii sau de umanismul materialist rezultat din Epoca Luminilor.

Michel Foucault ne avertizase deja („Omul nu s-a putut constitui în obiectul științei decât prin referire la propria sa distrugere¹): dezvrăjirea lumii duce la dezvrăjirea omului. Câștigătorul premiului Nobel, Steven Weinberg, care a exprimat această dezvrăjire într-o frază celebră: „Cu cât înțelegem mai mult Lumea, cu atât ea ni se pare mai lipsită de semnificație²“, aduce un argument în plus și citează alt astrofizician, Jim Peebles, de la Princeton: „Sunt tentat să cred că nu suntem decât rămășițe de lemn care plutesc la suprafața mării...“³, căci dacă Universul nu are sens, putem realmente să afirmăm că omul își poate inventa unul?

Astfel, Marvin Minsky, unul dintre pionierii inteligenței artificiale, ne spune cum „calculatoarele viitoarei generații vor fi cu siguranță atât de inteligente încât vom avea noroc dacă ne vor accepta în preajma lor, ca pe niște animale de companie“. Hans Moravec, unul dintre principalii specialiști în robotică, speculează, în ceea ce îl privește, pe tema felului în care vor fi înlocuite diferite organe din corp – inclusiv creierul (!) – de roboți, susținut fiind de biologul Richard Dawkins, care anunță, după epoca ființelor vii, ființe fondate pe gene, era mașinilor, fondată pe „meme“ (cantitate de informații). Cât despre Ruiz de Gopegui, elev al lui Minsky, acesta nu ezită să afirme: „Libertatea este o iluzie, nu ești inteligent sau prost, ci bine sau prost programat. Odată cu libertățile individuale vor dispărea libertățile civile și politice“.

Francis Crick, câștigător al Premiului Nobel pentru medicină, ne spune: „Ipoteza uluitoare este că «dumneavoastră», bucuriile și durerile dumneavoastră, amintirile și ambițiile dumneavoastră, simțul pe care îl aveți despre identitatea dumneavoastră și liberul arbitru nu sunt nimic mai mult decât comportamentul unui vast asamblaj de celule nervoase și de molecule care le sunt asociate. După cum ar putea să formuleze Alice a lui Lewis Carroll: «Nu ești decât un pachet de neuroni»“⁴.

Și Jean-Pierre Changeux ne spune: „Omul nu mai are nimic de făcut cu spiritul, îi este de ajuns să fie un om neuronal“⁵. Dacă credeți că este vorba

¹ Michel Foucault, *Naissance de la Clinique*, PUF, 2003, p. 199

² Steven Weinberg, *Les trois premières minutes de l'univers*, Seuil, 1978, p. 179

³ Steven Weinberg, *Le rêve d'une théorie ultime*, Odile Jacob, 1997, p. 227

⁴ Francis Crick, *L'hypothèse stupéfiante*, Plon, 1995, p. 17

⁵ Jean-Pierre Changeux, *L'homme neuronal*, Hachette, 1998, p. 211

de reacții excesive, lipsite de consecințe practice, de câțiva oameni de știință rătăciți, amintiți-vă de eugenia nazistă și de voința staliniștilor sau a khmerilor roșii de a crea omul nou cu prețul a milioane de morți.

Ideea că putem să modelăm omul după bunul plac nu rezultă din această deconstrucție a omului? Un „pachet de neuroni“ poate să se modifice și să se distrugă în voie, atunci în numele a ce l-am mai respecta noi? Desigur, teribilele masacre care au avut loc în istorie din rațiuni religioase, dar și reînvierea fundamentalismelor, la care asistăm în prezent, sunt amintite aici ca să ne arate că o viziune nematerialistă a omului nu ne cruță cu nimic de asemenea comportamente. Totuși, odată cu viziunea reducționistă conform căreia nu suntem „nimic altceva decât...“, dispare o măsură de siguranță esențială.

Unul dintre cei care percepuseră cel mai bine această idee, acum mai bine de jumătate de secol, este Antoine de Saint-Exupéry. Le răspunde anticipat lui Jean-Pierre Changeux și Francis Crick: „Omul civilizației mele nu se definește pornind de la oameni. Oamenii se definesc prin el.

Există în el, ca în orice altă ființă, ceva care nu explică materialele ce îl compun. O catedrală este cu totul altceva decât o sumă de pietre. Este geometrie și arhitectură. Nu pietrele o definesc, ea este cea care îmbogățește pietrele prin propria sa semnificație¹. Apoi, observă cu o acuitate extraordinară „drama umanismului ateu“², pe care și filosofi materialisti contemporani lucizi, precum André Comte-Sponville³, au recunoscut-o: imposibilitatea de a găsi un fundament solid pentru umanism într-o lume în care omul nu ar fi mai „nimic altceva decât...“.

„Nu spunem nimic esențial despre catedrală dacă nu vorbim despre pietre. Nu spunem nimic esențial despre Om dacă nu căutăm să îl definim prin calitățile omului. Astfel, umanismul a lucrat într-o direcție blocată dinainte [...]. Am alunecat, în lipsa unei metode eficiente, de la Umanismul întemeiat pe Om spre acest furnicar întemeiat pe suma indivizilor. De ce ne împotriveam religiilor Statului și ale Masei? Ce se alesese de marea noastră imagine a Omului creat de Dumnezeu? [...] Dacă societatea noastră ar putea încă să pară de dorit, dacă omul ar mai păstra vreun prestigiu,

¹ Saint-Exupéry, *Pilote de guerre*, Le Livre de Poche, 1963, p. 221

² Henri de Lubac, *Le drame de l'humanisme athée*, Cerf, 1998

³ André Comte-Sponville, „Morale sans fondement“, în *La société en quête de valeurs*, Éditions Maxima Laurent du Mesnil, 1996, pp. 119-138

Respect pentru oameni și cărți

aceasta ar fi în măsura în care civilizația veritabilă, pe care o trădăm prin ignoranța noastră, ar proiecta încă asupra noastră radiația ei condamnată și ne-ar salva în ciuda noastră înșine“.¹

Scrise în 1940, în inima unei bătălii împotriva nazismului ce părea lipsită de speranță, aceste gânduri reprezintă un avertisment esențial. Desigur, societatea noastră a învins nazismul și comunismul, dar se pare că ne regăsim în situația acelor personaje din desenele animate care aleargă pe o stâncă, apoi aleargă pentru o vreme deasupra golului și sfârșesc prin a privi sub ele, observând că nu există nimic dedesubt și se prăbușesc pe verticală. Nu mai avem fundamente pentru umanismul nostru, dar încă nu ne-am dat seama! Imaginea folosită de Saint-Exupéry („radiația condamnată“) este teribilă: imaginea unei stele care ne încălzește cu lumina ei, dar care este deja moartă, care a explodat deja. Cum ea se situează foarte departe de noi, lumina mai ajunge încă la noi, mult timp după moartea stelei. Dar va veni momentul inexorabil în care lumina se va stinge. Suntem astfel condamnați la întuneric total, cu excepția cazului în care, în timpul de care mai dispunem, am putea să găsim altă sursă de lumină...

Progresele tehnice riscă să atragă foarte curând o amenințare mai insidioasă, dar la fel de redutabilă ca totalitarismele pe care le-am lăsat deja în urma noastră.

Auzeam de curând la televizor un genetician american, Michael Rose, care prelungește, prin manipulare genetică, de zece ori mai mult durata vieții normale a muștelor: „Ce este sacru la acest genom uman? Știm că este rezultatul asamblajelor realizate de hazard de-a lungul secolelor. Este ceea ce este astăzi, dar putea să fie complet diferit. În numele a ce ne-am interzice să îl modificăm?“

Iată întrebarea. Dacă omul nu este nimic altceva decât un pachet de gene, de ce să refuzăm ameliorarea lui? În câteva decenii, ne va fi posibil să vedem pe pământ coabitarea a mai multor specii umane care, din cauza modificărilor genetice, nu vor mai fi fecunde și nu se vor mai putea amesteca! Astfel, vor exista, pe de o parte, descendenții celor care au avut mijloacele de a ameliora genetic copiii in vitro și, pe de altă parte, ceilalți.

¹ Saint-Exupéry, *op. cit.*, pp. 232-234

Respectiv, pentru oameni și cărți.

*Minunata lume nouă*¹ a lui Aldous Huxley (alt mare profet, asemenea lui Saint-Exupéry, al riscurilor pe care le ascunde modernitatea) se află la ușa noastră și, în fața ei, suntem dezarmați pentru că „măsurile noastre etice de siguranță” au dispărut. Cele mai crunte coșmaruri din lumea științifico-fantastică² devin posibile, căci progresele științei riscă să ne furnizeze instrumentele la care nici naziștii cei mai fanatici sau staliniștii precum Lîsenko (ce voia să supună natura viziunii dialectice marxiste) nu au visat măcar vreodată.

---

¹ Aldous Huxley, *Le meilleur des mondes*, Pocket, 2002

² Vezi, printre altele, filmul *Gattaca*